

O čem se (ne)mluví Zoologické zahrady mají problém...

Chov zvířat, ať již z hospodářských důvodů, pro potěchu, nebo jiné účely, je starý jako lidstvo. Na rozdíl od přírodního výběru je řízen člověkem chovatelem, z hlediska jeho subjektivních zájmů, zkušeností a představ. Čas od času nastává situace, kdy je třeba z nejrůznějších důvodů některé jedince z chovu vyřadit nebo se jich zcela zbavit.

V minulosti to bylo převážně v chovu hospodářských zvířecích druhů, kde bylo nutné řešit stáří, případně zdravotní stav jednotlivých zvířat. Dříve bylo řešení svým způsobem rychlé a jednoduché. Jedinec, který přestal být v chovu žádoucí, potřebný či jinak produktivní, putoval na jatka (v případě velkých druhů hospodářských zvířat) nebo byl utracen jinak. Mnohé se změnilo se vznikem zoologických zahrad. Jedním z cílů zoologických zahrad bylo ukázat návštěvníkům co nejvíce zajímavých druhů zvířat. Zpočátku nebylo jednoduché některá zvířata vůbec udržet delší dobu naživu. V těch dobách bylo relativně snadné uhynulé jedince nahradit dalšími z volné přírody. S tím, jak se prohlubovaly chovatelské znalosti, se začala situace měnit. Někdejší „konzumenti“ se postupně měnili v „producenty“. Úbytky v chovech už nebylo potřeba doplňovat zvířaty z vol-

né přírody a nastaly prostorové a provozní problémy. Všude, kde se začal chov dařit a zvířat u většiny druhů přibývalo, bylo nutné řešit otázku co s přebytečnými jedinci (zejména se samci). Zpočátku nastávala taková situace u „obyčejných“ druhů jako třeba pum nebo medvědů hnědých. Později se začala týkat i vzácných a ohrožených druhů. Zoologické zahrady jsou sice v podstatě zootecnickými provozy, ovšem jejich stěžejní poslání spočívá v rovině vzdělávací, kulturně-výchovné, v neposlední řadě vědecké, ale i v ochraně ohrožených druhů. Těší se velkému zájmu veřejnosti, o čemž mimo jiné svědčí návštěvnost, která předčí veškeré kulturní i sportovní akce.

Dění v zoologických zahradách zajímá média i veřejnost. Mnohá zvířata se stávají doslova celebritami (viz např. příspěvek k 60. výročí příchodu indické slonice Gulab do pražské zoo na str. CII tohoto čísla).

1 Pojmenování užitkových domácích zvířat je rovněž velmi ošidné. Zejména u králíků, tolik oblíbených u dětí, to může vést k nepříjemným a emotivním situacím. Foto H. Kůsová

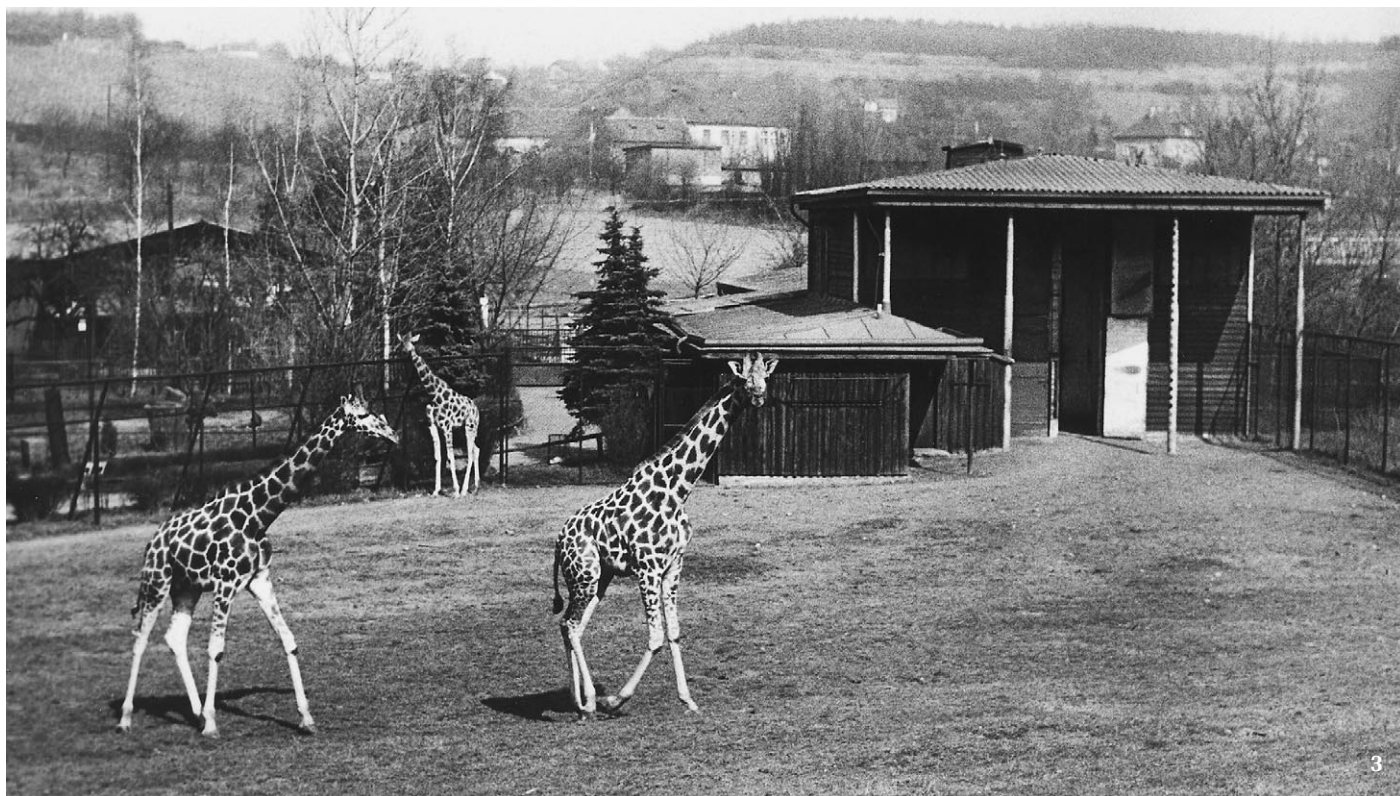
2 Kůň Převalského (*Equus przewalskii*). Mnichovský hřebec Simon byl dlouhá léta hlavním plemeníkem v Tierparku Hellabrunn a Zoo Praha a stal se otcem 64 hříbat. Z dnešního hlediska je klasickou ukázkou nežádoucí genetické „přerepresentovanosti“. Foto z archivu Zoo Praha

3 Žirafa Rothschildova (*Giraffa camelopardalis rothschildi*), v současnosti považovaná spíše za ekotyp žirafy nubijské (*G. camelopardalis camelopardalis*). Počátek chovu v r. 1973 v Zoo Praha, tehdy poměrně vzácného poddruhu žirafy. Dnes jeho chov v evropských zoo podléhá stálé regulaci. Foto V. Motyčka

V živé paměti je případ utracení žirafího samce Mariuse v zoologické zahradě v Kodani r. 2014. Když kodaňská zahrada oznámila veřejnosti záměr přebytečného samce utratit, zvedla se vlna emocí. Vznikla petice za jeho záchranu, kterou za masivní podpory médií podepsalo údajně na 30 tisíc lidí. Zahrada však nakonec přes všechny protesty uvedeného samce utratila a maso bylo zkrmeno. O několik dní později se něco podobného opakovalo v další dánské zoo. Jako vždy v takových případech došlo k názorovému střetu dvou nesmiřitelných přístupů. Zajímavá byla reakce v jiných zoologických zahradách. Někteří ředitelé evropských zoo se postavili na stranu odpůrců utracení, s ujištěním veřejnosti, že „u nás by se nic takového nemohlo stát“. Obhájci vyřazování přebytečných jedinců z chovu argumentovali především snahou o zkvalitnění chovu z hlediska optimální genové konstelace. Zejména u samců se dříve jejich kvality posuzovaly podle počtu životaschopných potomků. Většinou platilo čím více, tím lépe.

Klasickou ukázkou byl v druhé polovině 20. století chov koní Převalského (*Equus przewalskii*), tehdy vzácného druhu, který na konci 60. let 20. století zmizel z volné přírody (viz Živa 2012, 3: 145–148). Hlavní chovný hřebec měl možnost mít s vybranými klisnami hříbata, dokud byl plodný. Pak na jeho místo nastoupil mladší a situace se opakovala. Mnichovský hřebec Simon měl ve dvou zoo celkem 64 potomků, kteří byli de facto do značné míry stále

3

stejnými „kopiemi“ (obr. 2). To už dnes není myslitelné. Plemenní hřebci jsou po určité době odstavováni (zabránění nežádoucí „přerepresentovanosti“) nebo vyměněni s jinými chovy (transfer hřebců). Genetický přístup k vytváření populací *ex situ* vybraných druhů se začal prosazovat v polovině 90. let 20. století. Jedním z důsledků bylo plánování chovných programů, kde byl každý chovný jedinec posuzován podle genetických, resp. populačně-demografických analýz. Cílem těchto snah bylo vytvoření populací druhů s minimální možnou početností a maximální genetickou variabilitou. Ke konci 90. let se mezi evropskými chovateli koní Převalského rozprúdila vášnivá diskuze ohledně budoucnosti chovu druhu. Vyvolal ji graf s prognózou vývoje stavů koní Převalského v zoologických zahradách. To bylo v době, kdy zoo žily v nereálných představách masového přesunu koní Převalského v rámci reintrodukčních programů v Mongolsku a v dalších středoasijských zemích. Podle populačních analýz hrozilo, že ke konci 20. století bude v evropských zoo přes tři tisíce jedinců koně Převalského. Takové množství by bylo pro zoologické zahrady značnou ekonomickou i provozní zátěží. Verdikt populačních genetiků byl neúprosný. Podle nich je třeba velikost populace redukovat i za cenu utrácení určité části mladých hřebců. Představa utrácení zdravých mladých zvířat však byla pro většinu chovatelů koní nepřijatelná, omezili tedy připouštění.

S problematikou utrácení zvířat v zoologických zahradách do jisté míry souvisejí i případy, kdy se samice po porodu odmítne z nejrůznějších důvodů o mládě starat. Dříve bylo běžné mládě odebrat a pokusit se o umělý odchov, což byla záležitost náročná a s nejistým výsledkem. I když se mládě podařilo odchovat, vždy existovala možnost, že zůstane po zbytek života fixováno na člověka. K tomu docházelo zejména u savců a ptáků. Hrozba vtiště-

ní neboli imprintingu vedla k vymýšlení nejrůznějších způsobů péče o krmení, aby si mládě nezapamatovalo podobu člověka. Současný trend se k umělým odchovům staví více než rezervovaně a řada chovatelů v zoologických zahradách je dokonce zcela odmítla. Zastánci tohoto přístupu argumentují tím, že úsilí spojené s umělým odchovem není adekvátní dosaženým výsledkům. Často se ukazuje, že matka mládě instinktivně zavrhlá, protože nebylo životaschopné. Na vině může být např. nějaká skrytá vývojová vada nebo letální genetická konstelace. Proto je podle některých chovatelů lépe nechat situaci volný průběh. Na druhé straně je ponechání mláděte jeho osudu veřejným míněním považováno za nepřijatelné. Před několika roky se v ostravské zoo narodilo slůně, u něhož bylo jasné, že není životaschopné. Proto bylo rozhodnuto do dalšího vývoje nezasahovat. Slůně nakonec opravdu uhynulo a ředitel zoo musel čelit obvinění z týrání zvířat.

Jednopohlavní skupiny jsou jednou z možností, jak vytvořit nové expoziční či záložní chovy v menších dceřiných zoo nebo ve zvířecích útulcích. Nejčastěji to bývá u samců, kdy se vytvářejí tzv. mládeňské nebo také bakalářské skupiny (bachelor groups). Takové řešení je podle odpůrců utrácení správné a účelné. Je však třeba říci, že i když soužití samců může po určitou dobu uspokojivě fungovat, stačí jeden konflikt dvou jedinců a poměry ve skupině se změň. Potom nezbyde nic jiného, než agresivní zvíře oddělit a celou skupinu znovu rozdělit a přeorganizovat. Podobně nevhodná optimální řešení deponovat nevhodná zvířata v pobočných chovech. Žádná, ani ta největší a nejbohatší, zoologická zahrada na světě nemá takové prostorné a ekonomické kapacity, aby si mohla dovolit chovat neomezené množství zvířat. V souvislosti s tím se hovoří o možnosti ovlivnit pohlavní cykly u druhů, u nichž hrozí „přemnožení“. Nejčastěji jsou naděje

vkládány do antikoncepce. Ta je však nákladná, někdy málo účinná a může se stát, že v okamžiku, kdy se chovatel rozhodne zvíře vrátit do chovu, se pravidelný cyklus nemusí obnovit. U samců přichází v úvahu hlavně klasická kastrace. Chemická kastrace podle zkušeností nebývá příliš úspěšná. Pro velké chovatele existuje ještě možnost zbavit se nadbytečných jedinců deponací jinam, bez nutnosti utrácení. To je svým způsobem lákavé, ne vždy se ale zvířata dostanou do odpovídajících podmínek. V malých zahradách a zookoutcích většinou chybějí jak peníze, tak personál i vhodné prostory.

Odpověď na otázku, co s přebytečnými jedinci, je nesmírně složitá a do značné míry i emotivní. Není to jednoduché ani v zoologických zahradách. Každé rozhodnutí o utrácení zvířete (s výjimkou zdravotních důvodů) je závažné a nese rizika nejen ve vztahu k veřejnosti. Do jisté míry může ovlivnit celkovou atmosféru, obzvláště mezi ošetřovateli, kteří žijí se zvířaty v bezprostředním kontaktu a mají k nim většinou citový vztah. Každý přírůstek bývá důvodem k radosti a potvrzením smyslu existence zoologických zahrad. Každá zoo se snaží úspěchy prezentovat, proto se velmi často pořádají křtiny za účasti celebrit, a zvíře dostává jméno. A jak se ukazuje, právě to může vše zkomplikovat. Jméno zvířete zásadním způsobem personifikuje a může přispět k jeho všeobecné oblíbě. Je pak daleko těžší vysvětlit veřejnosti, proč se právě s ním v chovu dále nepočítá. V současné době probíhá v zoologických zahradách diskuze, zda vůbec dávat zvířatům jména. Některé zahrady u nás i v zahraničí dokonce přestaly pořádat zmíněné křtiny, i když tím přicházejí o kýženou publicitu. Je to v době, kdy sílí hlasy zpochybňující samotnou existenci zoologických zahrad. Proto je třeba všechna rozhodnutí o utrácení posoudit ze všech možných hledisek a dobře uvážit, zda je nezbytné.